

A műemlékek védelmére, a kincsek beszolgáltatására vonatkozó törvénykezés

A régiségek védelmének érdekében a felvilágosításon, oktatáson és műkedvelő egyletek alapításán túl rendeletek, törvények megalkotása és életbe léptetése vált szükségessé. A legtöbb országban a műemlékek és régészeti leletek védelmét szolgáló törvények meghozatala igen sok küzdelembe került. Ennek fő oka a magántulajdonon alapuló joggyakorlat és a közérdek ütközése volt. Egyes országokban az uralkodók vagy a kormányzatok aránylag könnyen tudták érvényesíteni a műemlékekkel, de főleg a kincsekkel kapcsolatos állami érdekeket, míg másutt az állam elővételi jogát is a magántulajdon szentségébe való legdurvább beavatkozásnak tekintették.

1792-ben a bécsi udvari kancellária megerősítette a hármas felosztást (fiscus, földtulajdonos, találó), de gondoskodott arról is, hogy ha a kincset eltagadják, akkor a feljelentő is részesüljön belőle. Ezt a rendeletet azonban Magyarországon nem lehetett kihirdetni, mert a királyi fiscus törvénytábla jogai között nem volt olyan tétel, amelyik alapján a rendelet végrehajtható lett volna. A kincsleleteket csupán a kincstár anyagi érdekei szempontjából vették figyelembe, a művészeti és tudományos szempont csak az 1798-ban kiadott újabb rendelettel lépett előtérbe. E rendelet szerint a kincsek (régí pénzek, ékszerek, arany és ezüst tárgyak) megfelelő kártalanítás után a császári gyűjteménybe kerülnek, sőt ezek beszolgáltatása büntetés terhe mellett kötelező. Ezt a rendeletet Magyarországon is kihirdették. Sajnos erre az időre esik a magyar régészet egyik legértékesebb leletének, a nagyszentmiklósi kincznek a fellelése 1799-ben. Ekkor merült fel, hogy a művészi szempontból (is) érdekes tárgyak esetében a kártalanítás természetben történjék-e vagy a belértéknek megfelelő arány szerint pénzben osszák-e fel az érdekeltek között. Az a döntés született, hogy a kincsek a császári és királyi régiségárba kerüljenek, az érdekelteket pedig készpénzzel kárpótolták. Így jártak el a később előkerült kincsek esetében is, pl. az 1812-ben megtalált szelizi aranyakkal.

A kancellária elhatározása alapján 1813-ban a magyar helytartótanács körrendeletet bocsátott ki, amelyben már nemcsak a bécsi éremtár, hanem a pesti egyetem és a Nemzeti Múzeum jogait is megemlítték a régészettudomány előmozdítása érdekében. Ez nyilvánvalóan József nádor közbenjárásának volt köszönhető. A Nemzeti Múzeum és a pesti egyetem részesedésének elve a bánági szisztaroveczi ezüstpénzlelet alkalmával érvényesült első ízben, amikor a császári pénzgyűjtemény részére történt válogatás után a maradékot rendelkezésükre bocsátották. 1816-ban Ferenc király úgy rendelkezett, hogy a 12 forint értéket meg nem haladó leletek ügyét közvetlenül a kamara tárgyalja, s megengedi, hogy a kincseket még Bécsbe küldésük előtt a Nemzeti Múzeumban és az egyetemen tanulmányozhassák, és jegyzéket készítsenek azokról, amelyeket a hazai tudomány érdekében megszerezni óhajtanának. Jelentős volt az 1846. március 31-én kelt elhatározás, amely szerint az állam lemondott az öt megillető kincs jogáról és megszüntette a beküldési kötelezettséget is. Sajnálatos módon ezt a rendeletet csak az osztrák területen érvényesítették, Magyarországon továbbra is a régi rend szerint jártak el.

1846-ban a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Kassán tartott ülésükön tárgyalták a magyar műemlékek védelmének ügyét, az 1847-es soproni ülésükön ismét sürgették egy állandó társulat megalakítását. Ennek eredményeként jelent meg az Akadémia híressé vált felhívása.

1848-ban Kossuth Lajos, mint az országos honvédelmi bizottmány elnöke, rendeletet bocsátott ki, amely a sáncolások közben előkerülő régiségekre vonatkozott. Ezekről az Akadémia titkárnak kellett jelentést tenni és a múzeum számára a leleteket lefoglalni, a

előhelyekről pontos leírást készíteni. 1850-ben felállították Bécsben az építészeti műemlékek felkutatására és fenntartására a központi bizottmány (K.k. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale), amely hatáskörét az egész birodalomra kiterjesztette. A Centralcommission 1853-ban Ipolyi Arnoldot kérte fel Pozsony és környéke műemlékeinek a számbavételére, aki egy építész kíséretében felméréseket készített rólok. Később bejárta Heves, Borsod, Zólyom és Turóc megyék területét és ezek műemlékeit is összeírta. E területbejárások Ipolyit nemcsak szakértővé tették, hanem arra a felismerésre készítették, hogy javaslatot tegyen az osztrák szervezettől független, saját műemlékvédelmi bizottmány létrehozására. A politikai változások következtében a bécsi bizottság hatásköre Magyarország területén 1860-ban megszűnt ugyan, a cs. k. közoktatásügyi minisztérium feltételezte azonban, hogy ilyen ügyben a magyarok továbbra is a Centralcommissionhoz fognak fordulni. A helytartótanács előadója, Pápay István azonban pártfogásába vette a magyar műemlékek ügyét és kívánatosnak tartotta egy hasonló bizottság megalakítását Magyarországon is. Erre felhívta az Akadémia figyelmét és kérte észrevételét. Az Akadémia az Archeológiai Bizottságot utasította ennek véleményezésére, amely az ügyet 1861. június 10-én megtárgyalta és javaslatát a helytartótanácshoz felterjesztette: eszerint a kormány alá tartozó állandó bizottságot kellene alakítani. A bizottság feladata lenne minden ó- és középkori műtörténeti és történeti becsű emlék, régi épületek és azok romjai, kőfaragások, domborművek, síremlékek, festmények, régi bútorok, edények, fegyverek, pénzek védelme, illetőleg megőrzése. Gondoskodna ilyenek felkutatásáról, megvédéséről és ha szükséges, kisajátításukról. Feladata volna továbbá az egyházi művészet terén a nemesebb művészet fejlesztése, valamint a műemlékek lajstromának összeállítása és a műemlékek osztályozása, hogy ezután ennek megfelelően tervszerűen intézhesse azok karbantartási vagy rekonstrukciós munkálatait. Részletesen kidolgozta az úgynevezett anticagliák (régészeti leletek) védelmét is. A bizottság feladata még, hogy organumain keresztül figyelmeztesse a hatóságokat, kísérik figyelemmel a közmunkák során, az út-, sánc-, csatorna-, vasútépítéseknel előkerülő tárgyakat, valamint régi sírok, útvonalak, építményi alapfalak nyomait, s ezekről a bizottságnak tegyenek jelentést. A bizottságnak kellene az országgyűléstől olyan törvények kieszaközlni, amely a megtalálónak is biztosítja a hasznát és a leletet is megóvná. Bármilyen tárgy csak akkor lehetne eladható, ha arra a Nemzeti Múzeum nem tart igényt. Ezt a javaslatot a helytartótanács elfogadásra és az alapszabályokat jóváhagyásra felterjesztette az uralkodóhoz. A jóváhagyás annak ellenére nem történt meg, hogy a Centralcommission elismerte, természetesen lenne egy külön magyar műemléki bizottmány. A kancelláriában azonban Korizmic Antal c. püspök, udvari tanácsos kifejezetten rosszindulatúan kezelte az ügyet. Ezért a helytartótanácsához küldött leiratban már az szerepelt, hogy a Centralcommission fenntartja magának azt a jogot, hogy a tudomány érdekében a Magyarországon való kutatásokat levelező tagjai (conservator) útján a jövőben is folytatja és az eredményeket publikálja. A helyzetet mérlegelve a helytartótanács és az Akadémia arra az elhatározásra jutott, hogy a bécsi központi bizottmány konzervátorait a hazai viszonyokhoz alkalmazott utasításokkal fogja ellátni s ők kötelesek jelentéseiket a helytartótanácsához betérjeszteni, amely azokat az Akadémia vezetésével és a Nemzeti Múzeum igazgatóságával közli. Ugyanezeket a jelentéseket Ófelségéhez is felterjesztik, hogy azután a birodalmi központi bizottmánnyal is közölhetők legyenek. Íme, az elnyomott nemzet ötletessége, hogy a közös uralkodó személyét használta fel „önállóságának” elérésére, illetve annak látszatára. Már eddig is évek teltek el és továbbra is készültek az ügyben föl- és leiratok. A helytartótanács mindössze annyit ért el, hogy a régiségek tulajdonjoga hazai területen maradt.

A Magyar Tudományos Akadémia egy újabb felterjesztésére, amely a kassai dóm helyreállítási munkálataival volt kapcsolatban, a magyar műemlékügy újabb szakaszba jutott. A szakértelem nélküli helyreállítás alkalmat adott, hogy megismételjük 1865 nyarán az 1861-ben már előadott javaslatot. A 61-es javaslat szerint a helytartótanácsban belül kellene egy külön archeológiai osztályt felállítani, amely az Akadémiával közösen látná el a magyar műemlékvédelmet. Egyidejűleg javaslatot tett 16 konzervátor kinevezésére s feladataikra, amelyben az ingó műtárgyakról is szó volt. Nagy szerencsénkre az ügy a kancelláriánál más osztályhoz került, méghozzá Pápay Istvánhoz, aki mint előadó a helytartótanácsnál is foglalkozott a magyar műemlékügygel. Az ő felterjesztésére Belcredi államminiszter 1866. november 8-án kiadott legfelsőbb elhatározással a bécsi központi bizottmány 1850. december 31-én kelt hatáskörére vonatkozó utasítást módosította, annak munkáját az Akadémia

Archeológiai bizottságára ruházta azzal a kitételrel, hogy a bécsiek továbbra is folytathatják magyarországi kutatásaikat s eredményeiket is közreadhatják.

1867-ben létrejött a politikai kiegyezés, így Magyarország művelődési ügyei önálló felelős minisztérium vezetése alá kerültek. Az Akadémia Eötvös József kultuszminister figyelmébe ajánlotta a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Rimaszombaton megfogalmazott törvényjavaslatát egy állandó országos régészeti bizottság megalakításáról és feladatairól (a műemlékek és régiségek fenntartása, megóvása, kisajátítása), amelyet még 1866. június 24-én nyújtottak be az országgyűléshez. A társulat 1868. augusztusában Egerben tartott 13. nagygyűlésén öt pontba szedve megismételte indítványát az országos műemlékbizottság föllállítására és feladataira. (A gyűlés házigazdája és szellemi vezetője Ipolyi Arnold kanonok volt.) Ez a testület már több mint húsz évvel korábban, 1846-ban, Kassán tartott ülésén is tárgyalta a hazai műemlékvédelem ügyét.

Az erdélyi múzeum igazgatósága 1868. augusztus 7-én kelt levelében értesítette Rómert, hogy az Arad–Nagyszeben közti vasútvonal építésénél a Maros partja és Károlyfehérvár közötti szakaszon, ahol hajdan az Apulum nevű római település volt, sok érdekes régiség került elő. Az építésnél alkalmazott mérnökök anélkül, hogy a hazai múzeumoknak hírt adtak volna, a leletek egy részét eladták, egy csomó pedig Pechera mérnöknel Alvincen van. Kéri, hogy a Nemzeti Múzeumnak és az erdélyi múzeumnak e tárgyak belértékének megtérítése mellett kisajátítási joga legyen. Ez az értesítés azért is felháborító, mert egy évvel korábban a vasúti igazgatóságok ígéretet tettek a leletek bejelentésére. A vallás- és közoktatási minisztérium átiratot küldött a közlekedésügyi minisztériumnak, az pedig a belügyminisztériumot kérte fel, hogy a törvényhatóságokhoz körrendeletet bocsásson ki a régiségek érdekében, ami még az év elején meg is történt. A rendeletet azonban a vasútépítők nem tartották be.

Henszlmann Imre mohácsi képviselő a műemlékek érdekében a képviselőház 1869. december 16-i ülésén a következő törvényjavaslatot nyújtotta be:

1. *A történeti építmények és műemlékek országos védelem és a kormány felügyelete alá helyeztetnek.*
2. *Megkárosításuk tilos: a kártevők rendőri úton fenytendőek.*
3. *Fenntartásuk és célszerű javításuk a birtokost illeti ugyan, ha azonban a birtokos azokat fenntartani és koruk szerint stílusban kijavítani nem bírná, vagy nem akarná, azok az állam intézkedése alá esnek s ezen esetben nemcsak az építmények, hanem azok területének kisajátítása is a kormány részéről az 1869. LV. tcz. értelmében fogatosítható.*
4. *A történeti- és műemlékek fenntartásának, javításának és kisajátításának eszközzésére egy Buda-Pesten székelő országos régészeti felügyelőség rendszeresítettik, mely a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak rendeltetik alá.*
- 5-9. *pontokban leírja a felügyelőség feladatait, létszámát.*
10. *Ezen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi minister bizatik meg.¹*

Thaly Kálmán a Századok szerkesztője a 10. pont után az alábbi megjegyzést teszi, „Bár ez üdvös javaslat még a kolozsvári ódon kaputornyok tervezett barbár lebontásának megkezdése előtt törvénynyé válhatna, s vetne gátat ama sajnálatos intézkedés fogatosítása elé!”

1871 januárjában Eötvös felhívására Ipolyi Arnold szerkesztett újabb törvénytervezetet, melynek a megvitatásába Römer Flórist is bevonták. A törvényjavaslat az ingó műemlékekre is kiterjedt a 4. par. a, b, c, bekezdéseiben. A törvénytervezetet megtárgyalták a minisztériumban és az Akadémián, s ennek eredményeként Pauler Tivadar 1872. április 4-én 5371. sz. alatt kelt rendeletével a műemlékek lajstromozása, felvétele, osztályozása és fenntartása tárgyában ideiglenes bizottságot alakított. A bizottság működését az ország különböző részeiben támogatták a szakemberek és laikus érdeklődők. A kültagok között az egyházi funkciót betöltő személyek túlsúlya érvényesült.

1881-ben Trefort Ágoston kultuszministersége alatt megalkották a XXXIX. törvénycikket, amelynek IV. fejezete alapján megalapították a Műemlékek Országos Bizottságát. A törvénybe felvették az 1868. évi LVI. törvénycikk szerinti kisajátítási jogot is Pest és Buda területén, valamint a községek rendezéséről szóló 1871. XVIII. tc. ide vonatkozó részét (műemlékek fenntartása, átalakítása, lebontása). Az ingó műemlékek ügyét azért nem tárgyalták, mert tartottak attól, hogy a magántulajdon korlátozására vonatkozó aggályok erősödnek és akkor

¹ Századok 1870. 69. old.

az ingatlanok ügye is meghiúsulhat. A bizottság feladatai közé az alábbiak tartoznak: a hazai műemlékek felkutatása, összeírása, művészeti és történelmi fontosságuk meghatározása, stílusuk megállapítása, valamint a fenntartás szempontja szerinti osztályozásuk, a műemlékek kiadványokban való megismertetése, hogy ezáltal az irántuk való kegyeletet, a fenntartásukra irányuló terveket a közönség támogassa. Évről-évre munkatervet és költségvetést kell készíteni a helyreállítandó műemlékekre és azt a miniszterhez felterjeszteni. Minden év végén beszámolójelentést írni az elvégzett munkáról. A fenntartandóknak nyilvánított műemlékekről törzskönyvet kell készíteni, amely a rendszeres kutatások által egyre gyarapszik és majd ez válik az összes hazai műemlékek leltárává. Ez a törzskönyv tartalmazni fogja azokat a műemlékeket, amelyekre a fenntartási kötelezettség nem terjed ki, és azokat amelyek tekintetében a fenntartási kötelezettségre még nem hoztak határozatot.

E munkák elvégzésére – műemlékek felkutatása és leírása – igen kevés pénz jutott. Az állagmegóvársra és helyreállításra évenként a költségvetésből megszavazott összeg is nagyon alacsony volt, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy ilyen munkálatok elvégzése terén hallatlanul nagy lemaradást kellett pótolni. Tehát törvény volt, csak éppen a végrehajtásához szükséges pénz hiányzott. A súlyos helyzetben az 1886-os műemléki alap létesítése némi enyhülést hozott. Ezt az enyhülést a vallás- és közoktatásügyi minisztérium évi 15 ezer forintja jelentette, ezt az összeget azonban három részre kellett osztani: ötezer forintot a műemléki bizottság személyi és dologi kiadásai vették igénybe, másik ötezeret az Akadémia archeológiai kiadványaira, a műemlékek felvételére, lerajzolására, ásatásokra fordítottak, s a tényleges műemléki helyreállításra is ötezer forint maradt.

A legnevezetesebb hazai műemlékek sorába tartozó templomok (budavári plébániatemplom, belvárosi plébániatemplom, pannonhalmi főapátság temploma, tihanyi apátság, pécsi székesegyház, jáki, lébényi, löcsei, zsámbéki, bártfai, nyírbátori stb.) helyreállítása annak volt köszönhető, hogy a király (Ferenc József) engedélyezte a magyar katolikus vallásalapból nagyobb összegek ilyen célra való fordítását, amely összegeket kizárólag állami költségvetésből évtizedekig sem lehetett volna előteremteni. Az 1868–1902 közötti időszakban helyreállított műemlékek listáját és helyreállítási költségeit a Magyarország Műemlékei című munka kötetében olvashatjuk. Ezek a hatalmas kiadások annyira megterheltek a vallási alapot, hogy más területen is pénzszerzés után kellett nézni. Sok nehézség ellenére végül is sikerült a sorsjegykölcsönhöz hasonló hitelhez jutni. Négymillió forint értékben 800 000 darab, egyenként 5 forintos nyereménykötvényeket bocsátottak ki. A hitelt, amelyet 50 év alatt, 1886. november 1-től 1936. szeptember 1-ig kellett törleszteni, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank nyújtotta.

Míg az ingatlan műemlékek megóvása érdekében sikerült törvényt hozni, addig az ingóságokra csupán rendeleteket bocsátottak ki. Már említettük, hogy a kincsek beszolgáltatásáról az állam 1846-ban lemondott, de Magyarországról továbbra is Bécsbe vitték ezeket, így a hazai múzeumok igen hátrányos helyzetben voltak gyűjteményeik gyarapítását illetően. 1867. június 3-án a magyar pénzügyminiszter a kultuszminiszterhez küldött átiratában kijelentette, hogy ezentúl a hozzá beérkező kincseket nem fogja Bécsbe küldeni, hanem a hazai intézetek (Nemzeti Múzeum, pesti egyetem) igazgatóságait fogja értesíteni. Ily módon igyekezett a (magyar) kincstár követelését is kielégíteni.

1871-ben a pénzügyminisztérium részéről újabb rendelet jelent meg a kincsek és éremleletek beszolgáltatása tárgyában. Ennek értelmében minden talált kincs, amelynek értéke meghaladja a 150 forintot, 1/3 része a kincstárat illeti. Abban az esetben, ha ilyen éremleleteket vagy kincseket nem jelentenek be, súlyos büntetésnek teszik ki magukat nemcsak a megtalálók, hanem a vásárlók is. Utasította a minisztérium a hivatalokat (pénz- ügy-, bánya- és jószág-igazgatóságok), hogy igyekezzenek erről a közönséget, főleg az alsóbb néposztályokat felvilágosítani. 1872 elején a belügyminisztérium is utasította a törvényhatóságokat, hogy a fenti rendelet értelmében a leletekről haladéktalanul értesítsék a pénzügyi közegeket.

Rómer szerint a tudományra nézve ez a rendelet nem megfelelő, mert lehet olyan pénz, amely nem éri el a 150 forintos fémértéket, viszont régészeti becse sokkal nagyobb. Európa művelt államaiban a lelet a találó tulajdona, de köteles bemutatni a Nemzeti Múzeumban, s ha kell, kifizetik annak bel- és becserthékét. Ha nem vehetik hasznát visszaadják. Egyben emlékeztet arra is, hogy évek óta fekszik az ország levéltárában egy erre vonatkozó, kidolgozott javaslat és arra, hogy életbe léptessék, az országnak nem volt gondja. Még a török is gon-

doskodik régészeti leleteiről, nálunk viszont csak akkor ér valamit, ha fémértéke 150 forintnál nagyobb. 1873 novemberében a pénzügyminiszter módosította ezt a rendeletet a numizmatikai ismeretek gyarapításának érdekében. Ha az érem vagy kincs értéke nem éri el a 150 forintot, a kincstárnak nem jár semmi, ha az egyetem vagy a Nemzeti Múzeum igényt tart a leletre, megvásárolhatja és a tulajdonost készpénzben kártalaníthatja, ha nem, akkor a találó visszakapja és szabadon értékesítheti. Ha a kincs értéke meghaladja a 150 forintot, abból a kincstár részére 1/3 rész levonandó, a találó és földtulajdonos részei mindenkor természetben adandók ki (viszont a múzeumnak és az egyetemnek elővásárlási joga van). A kincstár részére összegyűjtött értéket a főfémjelző hivatalnál gyűjtik és időszakonként árverésre bocsátják. Az árverés idejét a napilapokban teszik közzé. Az el nem kelt darabokat beolvasztják.

1874-ben Nyitra megye azzal a kérelemmel fordult a belügyminisztériumhoz, hogy abból a részből, amely a kincstárat illeti, de a Nemzeti Múzeum nem igényli a leletet, még az árverés előtt a megye által istápolat régészeti gyűjteményeknek juttassák ajándékképpen. Egész verseny indult meg a régészeti leletekért. 1882-ben a pénzügyminiszter már a kolozsvári egyetemnek is biztosította a lehetőséget, hogy a Nemzeti Múzeum és a pesti egyetem után válogasson az éremleletekből.

1885-ben a hadügyminiszter utasította a 5. hadtest parancsnokságát, hogy az Ó-szönyi (Brigetio) római régiségeket, amelyek a komáromi erődítési munkálatok alkalmával kerültek elő, a Nemzeti Múzeumnak küldjék el. 1892-ben pedig már az arany és ezüst leleteknek a többi hazai múzeumnak közötti méltányos felosztásáról folytak a tárgyalások. A Nemzeti Múzeum igazgatója, Pulszky Ferenc csakis az erdélyi múzeumot, a szepeni Bruckenthal múzeumot, a felsőmagyarországi múzeumot Kassán és a délmagyarországi Temesvárott jelölte ki, mint olyanokat, amelyek a Nemzeti Múzeum és a pesti egyetem által nem igényelt leletekből megváltás révén részesülhetnek. A pénzügyminiszter azonban arra is kész volt, hogy a Nemzeti Múzeum és az egyetem kiválasztása után a megmaradt leletekről a találás helyére nézve illetékes múzeumot és egyeletet értesítse. A kincs fogalma alá nem kerültek a réz, vas, bronz, agyag és hasonló tárgyak, ezekre a leletekre a földtulajdonos és a találó korlátlan tulajdoni jogukat terjeszthették ki a polgári törvénykönyv értelmében. Ezeket a leleteket bárkinek eladhatták.

Számos megye (pl. Bars, Moson, Ugocsa) is megalkotta a saját „szabályrendeletét”, hogy közvetlenül intézkedjék a megye területén előkerülő leletek megőrzéséről. A rendeletek egyrészt magukban foglalták az országos törvényeket, másrészt kibővítették a maguk területén fontosnak tartott rendelkezésekkel. Bars vármegye ezen kívül még azt is lefektette szabályrendeletében, hogy a levéltári kiadványokért, bizonyítványokért, okiratokért hány forintot kérjen, és miként kell gondoskodni a gyűjtemények (régiségek, levéltár, könyvtár) elhelyezéséről és gyarapításáról. A belügyminisztérium azonban nem hagyta jóvá sem Moson, sem Ugocsa megye szabályrendeletét, mert azok olyan intézkedéseket tartalmaztak, amelyek a törvényhozásra tartoznak.

1898-ban Hampel József a Nemzeti Múzeum régiségtárának igazgatója is felemlíti, hogy a kincskeresés és a tudományos ásatások ügye szabályozást kíván. Ugyanekkor a múzeumok és könyvtárak főfelügyelőse is foglalkozni kezdett az ügyel és felkérte Forster Gyulát a törvényjavaslat kidolgozására. Egy évvel később a vallás- és közoktatásügyi minisztérium küldött leiratot a főfelügyelőséghez az ingó műemlékek védelmére vonatkozó törvényjavaslat elkészítésére, mert az 1881. XXXIX. tc. védelmébe vette az építészeti műemlékeket, az 1897. évi IV. tc. rendezte a sajtótermékek kötelempéldányainak kérdését, az ingó műemlékek, őslénytani és antropológiai stb. leletek védelmére azonban nem történt törvényi intézkedés. (A minisztériumban nem tudtak arról, hogy a főfelügyelőség már elkezdett foglalkozni ezzel a törvény-előkészítéssel.) A miniszteri leirat alapján a főfelügyelőség Hampelt is felszólította javaslat-tételre. A törvényjavaslat előkészítésének ügyében többször tartottak tanácskozást, de 1900-ban Hampel lemondott állásáról, feladatát Wosinszky Mór vette át, aki a javaslatot 1902 októberében bemutatta. Az ügyben azonban évekig semmi nem történt. Forster Gyula 1928. március 19-én az Akadémia összes ülésén tartott előadásában még mindig arról számolt be, hogy az ingó műemlékek és egyéb muzeális tárgyak felkutatása, gyűjtése, ásatás stb. és védelméről szóló törvényjavaslat „nem egyéb, mint appendixe az 1922. XIX. tc-el alkotott gyűjtemény-universitásnak...”²

² Forster Gyula: A Magyar Tudományos Akadémia és a műemlékek védelme. Bp. 1928. MTA 69. old.

Magyarországon az ingatlan műemlékek védelmére előbb született törvény mint Itáliában, Franciaországban vagy Angliában. Franciaországban 1887-ben született meg ez a törvény, amelyet az 1913-ban hozott új törvény (amely már az ingó emlékek védelméről is szól) hatályon kívül helyezett. Olaszországban a rengeteg pápai rendelet után még negyven évig kellett várni, hogy 1902-ben megszülessen a törvény, de életbe léptetni csak 1909-ben lehetett. Angliában kevés intézkedés történt a műemlékek védelme tekintetében. Műemléki törvényt 1882-ben hoztak, amelyet 1900-ban kiegészítettek és mindössze 68 építményi emlékre vonatkozott, de védelem alá csupán 41-et helyeztek. Írországból 1892-ben hoztak műemléki törvényt, ennek védelme alá 189 emlék került. Az 1834-es görög törvény kijelentette, hogy Hellas minden régisége a görögök közös tulajdonának tekintendő. (Ettől függetlenül óriási mennyiségben kerültek ki a régiségek az országból.) Törökországban 1884-ben, Bulgáriában 1889-ben hoztak olyan törvényt, amely a föld alól előkerült leletek tulajdonjogának értelmezéséről szól, de az építményi műemlékekkel nem foglalkozik. Hollandiában pedig 1903-ban kezdték megszervezni a Rykscommissie-t, amelynek feladata ugyanaz volt, mint a mi műemléki bizottságunknak, vagyis az ország ingatlan s ingó művészi és történeti emlékeinek jegyzékbe való összegyűjtése.

Dr. Kovács Valéria

A bátyúi betlehemes-játék

A karácsonyi ünnepek egyik fénypontja a betlehemes-játék volt. Mindig egy-egy régi szereplő tanította be. A csoport két-három évig maradt együtt.

1960-tól kezdve, a nagy ateista korszakban ez a hagyomány megszakadt. A milícia, a párttitkár és a tanácselnök mindent megtettek, hogy elfeledtessék ezt a szép játékot. Hosszú évekig gyűjtöttem a bátyúi betlehemes-játék anyagát, míg végre összeállt. A játék szövegét Szabó Gábor közlésében magnószalag őrzi. Az előadásból érződik, hogy az adatközlő itt-ott már elfelejtette a szöveget. Csak töredékből, töredékből, mondatról mondatra sikerült megírni a teljes forgatókönyvet. Segítette munkámat, hogy a szöveg némely részeire magam is emlékeztem.

A betlehemesek generációit nevelte fel Nyeste Zoltán. Szerencsére felesége Nyeste Zoltánné, Ella néni és lánya Vilma, sokmindenre emlékeztek. Egy-egy új csoport a Nyesték nyári konyhájában készült a karácsonyi bemutatóra. Az utolsó szereposztás ez volt; vezérangyal: Béres László, angyal: Tóth Miklós, főpásztor: Kosztyu Miklós, alpásztor: Szabó Gábor, öreg: Baráté Endre. Sajnos Kosztyu Miklós már nem él. A dalokra, versekre jól emlékeztek, a párbeszédekkel volt a gond. Bátyúban két-három betlehemes-csoport is járta a falut: bátyúiak, újbátyúiak és nagybakosiak. A három betlehemesnek voltak közös és eltérő vonásai. Az eltérő szövegeknek településtörténeti magyarázatuk van. Újbátyúban a környező tanyák cselédei telepedtek meg, akik más-más vidékekről hozták magukkal a hagyományt. Nagybakos lakosainak nagyobb része nagydobronyi, akik nagyon hagyománytisztelők. A nagybakosiai szövege közel áll a nagydobronyiakéhoz, az újbátyúiak betlehemesét már nem tudtam lejegyezni, nem emlékeznek rá. Nagybakosban, még a múlt évben is járták a falut. Kicsit távolabb esett a központtól, kevesebb figyelmet fordítottak rá a hatalom emberei. Ez a község vegyes lakosú: magyar, ukrán, ruszin lakosságú, és él a ruszin betlehemes is. A bátyúi betlehemes variánsait nem találtam meg.

A betlehemes csapatok rendszerint karácsony első napjának délutánján, a második, és a harmadik nap járták a falut. Szenteste elmentek a barátokhoz, a jóembereikhez: ez volt egy-egy csapat főpróbája. Ha nem akarták, hogy bemenjenek vagy beteg volt a háznál, gyászoltak, már várták őket a kapuban, kérték ne menjenek be, a pénzt a jutalmat odaadták. Mások bezárták a kaput – ezt tiszteletlenségnek tartották, s a következő évben ide nem látogattak el. Általában megtiszteltetésnek számított, ha valakit felkerestek. A csapat szá-